

การบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม*

DISSEMINATION MANAGEMENT ACCORDING TO BUDDHISM

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกโร)

Phra Udomsittthinayok (Kamphol Kungaro)

วัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

Wat Bang Oi Chang, Nonthaburi Province

E-mail: pisitthaprachanat4249@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาการบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม เพื่อหาแนวทางใหม่ในการบริหารจัดการการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลัก คือหลักการบริหาร POCCC และพุทธวิธีการสอน 4 ประการ โดยมีกระบวนการที่สำคัญคือการบูรณาการให้เกิดเป็นแนวทางใหม่ในการบริหารจัดการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การบริหาร, การเผยแผ่, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article focused on dissemination management according to Buddhism to find the new approach for Effective dissemination. Important factors of dissemination management according to Buddhism were principle of POCCC and 4 principles of Buddha's style of teaching. Important process was integration to be new approach for dissemination management of Sangha efficiently.

Keywords: Management; Dissemination; Buddhism

บทนำ

การเผยแผ่เป็นหนึ่งในภาระงาน 6 ด้านของพระสังฆาธิการ การเผยแผ่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความสำคัญของภาระงานของพระสังฆาธิการที่ระบุว่า ผู้บริหารปกครองวัดก็คือเจ้าอาวาส เป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ 9 เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องปกครองวัด คำว่าวัดมีความหมาย 2 ประการคือ หมายถึงศูนย์กลางแห่งการศาสนาทั้งปวง และหมายถึงแหล่งรวมของส่วนประกอบที่สำคัญ 5 ประการคือ ศาสนสถาน ได้แก่พื้นที่ตั้งวัดและบริเวณ ศาสนวัตถุ ได้แก่สิ่งปลูกสร้าง เป็นเสนาสนะต่างๆ เป็นปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ศาสน

*Received September 15, 2020; Revised November 5, 2020; Accepted November 30, 2020

บุคคล ได้แก่พระภิกษุ สามเณรที่มีลักษณะเป็นสมณะ ศิษย์วัดที่มีลักษณะเป็นพุทธมามกะ ตลอดจนทายาททายิกา ศาสนธรรม ได้แก่ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนา ตลอดจนคำสั่งสอนและแนวปฏิบัติทางพระศาสนา และวัด เป็นที่อยู่อาศัยถาวรของพระภิกษุ สามเณร เป็นหน่วยงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ รวมถึงกิจการสาธารณะเกี่ยวข้องกับ ศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น วัดจึงได้รับความคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่ง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์รวมถึงกฎหมายอื่นๆ วัดโดยทั่วไปมีสิทธิและหน้าที่ตามบท กฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางอย่างที่ตนเองมิได้ จำเป็นต้องมีผู้แทน เพื่อใช้สิทธิและหน้าที่หรือแสดงเจตนา ดังเช่นบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 31 วรรคสามมีความว่า “เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2552)

จะเห็นได้ว่าการเผยแผ่ได้เกี่ยวข้องกับ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนสถาน และ จัดเป็นศาสนกิจโดยตรง ของพระสังฆาธิการ เพราะหากพระสังฆาธิการ บริหารศาสนบุคคลด้วยการจัดการศึกษาพัฒนาด้านการเผยแผ่ให้ดีแล้ว จะสามารถเผยแผ่พระสัทธรรมไปสู่ประชาชน เพื่อ ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสมีภาระหน้าที่ที่จะต้องบริหารส่วนประกอบที่ สำคัญของพระศาสนาทั้ง 5 นี้ไปพร้อมๆ กัน ด้วยความรับผิดชอบ เพื่อให้วัดกลายเป็นส่วนหนึ่ง ของวัฒนธรรมไทยจนมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์ที่มีข้อวัตรปฏิบัติอยู่ระเบียบ ปกครองที่ดีในสังคมที่ดั่งงาม และมีความสามารถในการอบรมประชาชนให้มีหลักธรรมทางพุทธ ศาสนาในการดำรงชีวิตนับว่ามีความสำคัญมาก (พระไพศาล วิสาโล, 2552)

จากความข้างต้นการเผยแผ่เป็นภารกิจที่สำคัญของพระสังฆาธิการ ซึ่งจะต้องบริหาร จัดการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เช่นกับงานด้านอื่นๆ ของพระสังฆาธิการ และหลักพุทธธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศก็เป็นหลักที่ใช้ได้เสมอ เป็นอกาลิก ใหม่อยู่เสมอไม่ว่าเวลาใด ไม่ ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2559) การนำเอา หลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงสามารถกระทำ ได้ และสามารถเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้เป็นอย่างดีด้วยเหตุผลที่ว่าหลักธรรมของ พระพุทธเจ้าเป็นอกาลิก โดยการนำมาบูรณาการกับหลักของการบริหารเพื่อใช้สำหรับบริหาร จัดการการเผยแผ่เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป

การบริหาร

การบริหารเป็นกระบวนการที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ โดยทำงานผ่านบุคคลและ ทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรตามที่วางไว้ (Bartol & Martin, 1998) เป็น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กร ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารมีหลายทฤษฎี ในที่นี้ ขอนำเสนอทฤษฎีที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้มี

ประสิทธิภาพ ซึ่งภาครัฐและเอกชนต่างให้ความสำคัญนำมาใช้ในการบริหาร ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร 5 ประการ POCCC คือ (Alan, 2004)

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจและกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางการทำงานในอนาคต

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงการของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวคนอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จ

3. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งงานต่าง ๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้สำเร็จผลด้วยดี หากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสมก็จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน

4. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดหมายเดียวกัน

5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับ ให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับผลที่ได้วางไว้แล้ว

สรุปได้ว่า การบริหารตามหลัก POCCC มีสาระสำคัญคือ การวางแผนเพื่อเตรียมพร้อมดำเนินการ การจัดองค์การให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัตถุประสงค์ขององค์การ การบังคับบัญชาสั่งการ ให้บุคคลทำตามหน้าที่ หรือคำสั่งที่ผู้บริการต้องการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การประสานงานกับส่วนงานต่าง ๆ หรือบุคคล ทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อให้งานเป็นไปตามกระบวนการ การควบคุมให้งานเป็นไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุผลตามที่วางไว้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้ปรากฏตั้งแต่พระบรมศาสดาทรงมีพระชนม์อยู่ ซึ่งหลังจากพระองค์ทรงตรัสรู้ธรรมแล้ว ได้ทรงเสวยวิมุติอยู่ 7 สัปดาห์ ภายหลังจากจึงได้ทรงนำหลักธรรมที่ตรัสรู้ออกเผยแผ่ให้นักบวชชื่อปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 และคนอื่นๆ ในครั้งแรกนั้นพระโกณฑัญญะสามารถบรรลุโสดาปัตติมรรค (ได้ดวงตาเห็นธรรม) แล้วได้ทูลขออุปสมบทเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา ในลำดับถัดมา สมาชิกในกลุ่มปัญจวัคคีย์ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ก็สามารถบรรลุธรรมตาม และกราบทูลขออุปสมบทในเวลาต่อมา (วิ.ม. (ไทย) 4/18-19/25-26) การเผยแผ่พระศาสนา ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่องค์พระบรมศาสดาเป็นต้นมา และได้สืบทอดมาจนถึงพระสงฆ์ในปัจจุบัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของการเผยแผ่ว่า หมายถึงการทำให้ขยายออกไป เช่น เผยแผ่พระศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งสมัยพุทธกาลนั้นได้ทำกันหลายรูปแบบ ได้แก่ การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส

การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมไปตามลำดับโดยที่ พระพุทธเจ้าทรงประทานหลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่าให้แสดงธรรมมี เหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ซึ่งแจ้งให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วย จิตเมตตาอนุเคราะห์มุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดง ธรรมไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2524) ตลอดจนยึดหลักโอวาทปาฏิโมกข์คือ การไม่กล่าวร้ายผู้ใด มีความสำรวมในศีลเป็นต้น (ที.ม. (ไทย) 10/90/50-51) การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะท่านเป็นส่วนหนึ่ง ของพระรัตนตรัย เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ถือว่าเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา (เสถียร พันธ รั้งชี, 2516) ด้วยเพราะพระสงฆ์สาวกส่วนใหญ่เป็น ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูก ทาง ปฏิบัติสมควรเป็นผู้ควรแก่การค้ำชู ควรแก่การต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ ควรแก่การกราบ ไหว้ เป็นเพื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก (ม.ม. (ไทย) 12/74/66) มีปณิธานในการเผยแผ่ และไม่ เพียงแต่ท่านจะอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชนเท่านั้น ท่านยังสามารถปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดีของสังคมด้วย

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการประกาศพระพุทธศาสนา โดยยึด หลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไป ประกาศพรหมจรรย์ว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อ อนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไป ร่วมทางเดียวกันสองรูป” จากพระพุทธพจน์นี้เป็นเครื่องชี้ชัดว่า บทบาทสำคัญของการสื่อ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเป็นหลักการและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ เหล่าพุทธสาวกจนตราเป็นปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ โดยหลักการก็คือให้เกิด ประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ 3 ประการคือ

1. ติภฏฐัมมิกัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในชาตินี้
2. สัมปรายิกัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในชาติหน้า
3. ปรมัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์อย่างยิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559)

กล่าวโดยสรุป การเผยแผ่ การขยายพระสัทธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ กระจายออกไปสู่ดวงมานของสาธุชน เพื่อให้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและ สมบูรณ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการตั้งแต่แห่งพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าในอดีตพระมหาเถรอาจารย์ ทั้งหลายต่างให้ความสำคัญ และถือเป็นภารกิจหลักตามพระพุทธประสงค์ ซึ่งเปรียบเสมือน นโยบายหลักที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามไม่น้อยไปกว่าการปฏิบัติธรรม

การบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม

การบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม เป็นกระบวนการในการจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักการ 2 ประการ คือ ทฤษฎีการบริหาร และหลักพุทธธรรม ทฤษฎีที่นำเสนอเพื่อการบริหารจัดการการเผยแผ่ได้แก่ หลัก POCCC และหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมสำหรับประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการเผยแผ่ในบทความนี้ ที่ผู้เขียนจะนำเสนอ คือ หลักพุทธวิธีในการสอน 4 ประการ

1. สันทัสสนา (ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา
2. สมာทปนา (ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชชา (เร้าใจให้อาจหาญกล้ากล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก
4. สัมปหังสนา (ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

โดยเนื้อความแล้วการเผยแผ่ตามหลัก 4 ส. มุ่งเน้นไปที่วิธีการเผยแผ่ แต่สำหรับการบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม ที่ผู้เขียนเสนอเป็นการประยุกต์หลักการบริหารกับหลักพุทธธรรมเพื่อใช้ในการบริหารการเผยแผ่ให้มีประสิทธิภาพ ที่จะส่งผลให้เกิดกระบวนการในการเผยแผ่ที่ยั่งยืน เมื่อนำหลักการทั้งสองส่วนมาบูรณาการจะได้หลักของการบริหารการเผยแผ่ดังต่อไปนี้

1. การวางแผน จะต้องวางแผนโดยกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายให้ชัดเจน และชี้แจงวัตถุประสงค์พร้อมทั้งหลักการวิธีการให้ผู้ร่วมเผยแผ่เกิดความยินดีพอใจให้ความร่วมมือในการเผยแผ่ ให้เกิดความมั่นใจกล้าหาญเบิกบานใจพร้อมที่จะร่วมงาน
2. การจัดองค์การ จะต้องจัดองค์การให้เป็นไปตามบริบททางสังคมของหน่วยงานเผยแผ่สามารถจัดได้หลายรูปแบบตามความเหมาะสมแต่ต้องคำนึงถึงว่า รูปแบบขององค์กรจะต้องเอื้อต่อการเผยแผ่ โดยกำหนดตัวบุคคลตำแหน่งและภาระงานให้ชัดเจน สามารถปฏิบัติได้จริง และจะต้องสร้างแรงบันดาลใจให้กับบุคลากร เชิญชวน ชักชวนให้ร่วมอุดมการณ์ให้ได้เพื่อให้เกิดการเผยแผ่ร่วมกัน
3. การบังคับบัญชาสั่งการ คำสั่งต้องมีความชัดเจน ชวนให้ปฏิบัติตาม และเป็นคำสั่งที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยชอบด้วยหลักการ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามตัดสินใจทำตามได้อย่างไม่ลังเล

4. การประสานงาน จะต้องดำเนินการประสานงานอย่างถูกต้องชัดเจน ทั้งกับบุคลากรในองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนการเผยแผ่ ซึ่งแจ้งหลักการและเหตุผลหรือภารกิจที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ให้บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยินดีให้ความร่วมมือในการเผยแผ่อย่างเต็มที่

5. การควบคุม จะต้องมีการควบคุมกิจกรรมและกระบวนการเผยแผ่อย่างชัดเจนจริงจัง โดยมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่สำคัญสำหรับการเผยแผ่ ข้อที่ต้องทำ ข้อที่ทำไม่ได้ เงื่อนไขต่างๆ หรือข้อจำกัด ให้บุคลากรในองค์กรได้รับรู้รับทราบร่วมกัน และจะต้องปฏิบัติอย่างเสมอภาคในกฎระเบียบนั้นๆ

สรุป

การบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยบูรณาการหลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ ทฤษฎีการบริหาร POCCC กับ หลัก 4 ส. เพื่อให้เกิดการเผยแผ่ที่มีคุณภาพ อันได้แก่ การการวางแผน โดยชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายให้ชัดเจน ให้เกิดความร่วมมือ เกิดความกล้าหาญยินดีและเบิกบานในการเผยแผ่ จากนั้นจัดองค์การ ให้เป็นไปตามบริบททางสังคมของหน่วยงานเอื้อต่อการเผยแผ่ โดยกำหนดตัวบุคคลตำแหน่งและภาระงานให้ชัดเจน สร้างแรงบันดาลใจ เชิญชวน ชักชวนให้ร่วมอุดมการณ์ในการเผยแผ่ ประการต่อมาสั่งการ ด้วยความชัดเจน ชวนให้ปฏิบัติตาม และเป็นคำสั่งชอบด้วยหลักการ ประการต่อมา ประสานงาน อย่างถูกต้องชัดเจน ทั้งกับบุคลากรในองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก ให้บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยินดีให้ความร่วมมือในการเผยแผ่อย่างเต็มที่ จากนั้น การควบคุม กิจกรรมและกระบวนการเผยแผ่อย่างจริงจัง โดยมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่สำคัญสำหรับการเผยแผ่

เอกสารอ้างอิง

- เสถียร พันธรังสี. (2516). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: ผลิตวิทยาการพิมพ์.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโณ). (2552). *การคณะสงฆ์และการศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. (2552). *พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

สุชีพ ปุณฺณานุกาภ. (2524). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Bartol, M. K., & Martin, C. D. (1998). *Management* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.

Price, A. (2004). *Human Resource Management in a Business Context* (2nd ed.).

London: Thomson Learning.